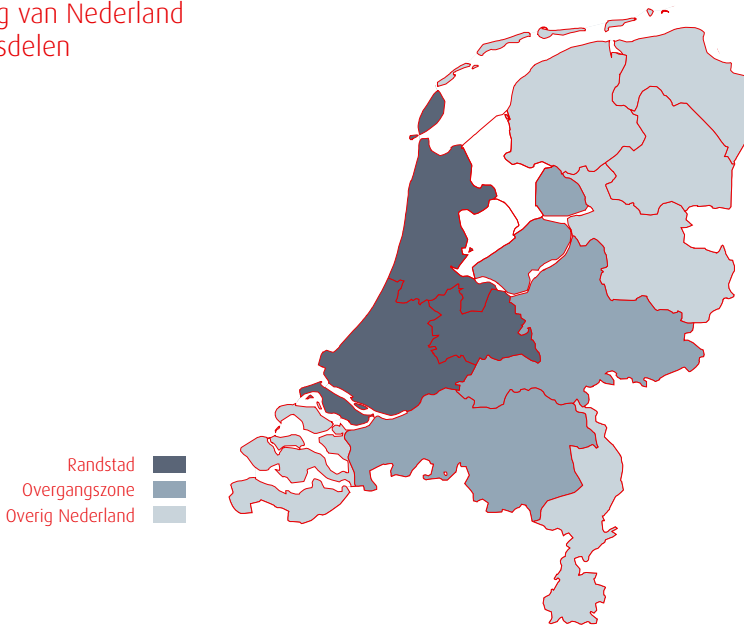

Regionale spreiding van bevolking en werkgelegenheid

Als we de wisselwerking tussen de mens en zijn leefomgeving willen analyseren, dan is ook de geografische dimensie van belang. Daarom werken we in deze studie alle thema's waar mogelijk regionaal uit. Dit geldt voor natuur, mobiliteit en milieu, maar ook voor wonen en werken. In dit hoofdstuk analyseren we de regionale spreiding van wonen en werken, die voor de komende decennia wordt verwacht. Die spreiding is ook bepalend voor de regionale ontwikkelingen op andere terreinen, zoals ruimte-vraag, mobiliteit en milieu.

Voor een klein land als Nederland kunnen regionale vooruitzichten nauwelijks los gezien worden van de te verwachten nationale ontwikkelingen. De nationale trends vormen dan ook het startpunt om regionale scenario's te maken. We delen Nederland daarbij in drie landsdelen in: het dichtstbevolkte en sterkst verstedelijkte gebied van de *Randstad*, het relatief dunner bevolkte, maar snel verstedelijkend gebied daaromheen van de *Overgangszone* en ten slotte het relatief landelijk gebied van *Overig Nederland* (figuur 4.1).¹

Indeling van Nederland in landsdelen

Figuur 4.1 Nederland in landsdelen.

¹ De Randstad omvat de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht. De Overgangszone bestaat uit Noord-Brabant, Gelderland en Flevoland en Overig Nederland omvat de overige provincies.

Veel nationale ontwikkelingen zullen zich niet duidelijk differentiëren in de ruimte, maar werken naar verwachting in alle regio's min of meer op dezelfde manier door. Toch kunnen de bestaande regionale verschillen groter worden doordat huidige verschillen doorwerken in bevolkingsamenstelling en werkgelegenheid. In een regio met een relatief jonge bevolking, zoals Flevoland, zal bij gelijke (nationale) geboortekans per vrouw per leeftijdscategorie de natuurlijke aanwas van de bevolking toch relatief hoger uitvallen dan elders. Naarmate de regio's meer in samenstelling verschillen kunnen er bovendien vervolgeffecten optreden, bijvoorbeeld voor het woon-werkverkeer (pendel) en de migratie. Ook kunnen huidige regionale verschillen in geboortekans, huishoudengrootte of arbeidsparticipatie in de toekomst verdwijnen of juist groter worden als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen zoals individualisering. In deze analyse zijn de consequenties van bestaande samenstellingseffecten zoveel mogelijk meegenomen.

Samenhang tussen regionale bevolking en werkgelegenheid

Een analyse van de regionale ontwikkelingen in Nederland in de afgelopen decennia laat zien dat de bevolking geleidelijk 'uitschuift' vanuit de grote steden naar de omliggende regio's.

Uitschuif van stad naar regio's

Dit proces wordt gezien als een typisch Europees en Noord-Amerikaans verschijnsel, waarbij bevolking en werkgelegenheid zich langzaam uitspreiden vanuit de stad en stadskernen naar de buitenwijken en verder (Anas et al., 1998). In de literatuur wordt dit meestal suburbanisatie genoemd. Omdat de trek van de bevolking uit het stadscentrum zich op den duur ook op omliggende regio's richt, dekt de term 'uitschuif' de lading beter². De belangrijkste oorzaak is de inkomensstijging, waardoor een grotere vraag ontstaat naar een comfortabele woning en een comfortabele woonomgeving. Als het autobezit toeneemt, en als de infrastructuur verbetert, kunnen mensen op grotere afstand van hun werk wonen. Op den duur worden deze nieuwe woonsteden vaak zelf kernen van werkgelegenheids groei. De metropool blijft weliswaar het economisch belangrijkste gebied, mede door de grote variëteit aan hoogwaardige diensten, maar de economische dominantie neemt af. Uiteraard speelt het ruimtelijk beleid bij deze ontwikkelingen ook een rol.

² In de internationale literatuur wordt dit proces soms beschreven onder de naam urban sprawl.

Werken volgt wonen

Het blijkt dat de bevolkings- en werkgelegenheids groei per COROP-gebied³ doorgaans samen zijn opgegaan, maar dat zegt nog niets over wat oorzaak is en wat gevolg. Is de bevolking de werkgelegenheid gevolgd of is de werkgelegenheid juist met de bevolking meegegroeid? Uitgebreid econometrisch onderzoek van het CPB en de VU (Vermeulen en Van Ommeren, 2006) geeft aanwijzingen dat in Nederland op het niveau van het COROP-gebied de afgelopen decennia meer sprake is geweest van *werken volgt wonen* dan andersom. Veruit de meeste mensen die verhuizen, doen dat binnen de COROP-grenzen. De netto binnenlandse migratiestromen, het saldo van in- en uitstroom, zijn per COROP relatief klein. Deze stromen blijken echter nauwelijks gedreven te worden door arbeidsmarktoverwegingen, maar meer door vraag en aanbod op de woningmarkt. Nieuwbouw van woningen is daarvoor een belangrijke sturingsvariabele gebleken. Daarbij moet het wel gaan om een beperkte uitbreiding van de bestaande regionale woningvoorraad. De geschatte causale verbanden gelden niet zonder meer voor grote en snelle veranderingen in aanbod van woningen op nieuwe woonlocaties. Verder is gebleken dat de uitschuif uit de Randstad langzamer verloopt in jaren met lagere economische groei.

Uitwerking in de vier scenario's

In deze paragraaf werken we de ruimtelijke samenhang tussen wonen en werken uit in de vier scenario's Global Economy, Strong Europe, Transatlantic Market en Regional Communities. Hierna gaan we in op de bevolkingsontwikkeling, de arbeidsparticipatie, de werkgelegenheid, de werkloosheid en op het verschijnsel 'pendel'.

Bevolkingsontwikkeling

De nationale bevolking groeit door natuurlijke aanwas en (netto) buitenlandse migratie. In het verleden was de eerste factor veel belangrijker dan de tweede, maar vanaf de jaren negentig is dit omgeslagen en domineert het effect van de (netto) migratie vanuit het buitenland. Deze veranderde trend zet zich de komende decennia naar verwachting in alle scenario's door.

³ Een COROP-gebied is een regionaal gebied binnen Nederland dat deel uitmaakt van de COROP-indeling. In totaal zijn er in Nederland 40 COROP-gebieden. Elk COROP-gebied is een samenvoeging van gemeenten die een zekere economische samenhang vertonen.

Tabel 4.1 Nationale uitgangspunten demografie en arbeidsmarkt in de vier scenario's, 2002-2040 (niveau eindjaar).

	2002	Global Economy	Strong Europe	Transatlantic Market	Regional Communities
Vruchtbaarheid (TFR) (%)	1,95	1,90	1,90	1,70	1,60
Levensverwachting in jaren					
- mannen	76,0	82,0	82,0	80,5	79,0
- vrouwen	80,5	85,0	85,0	83,5	82,0
Bevolking (miljoen personen)	16,2	19,7	18,9	17,1	15,8
Arbeidsparticipatie (% beroepsbevolking)	69	74	69	72	68
Werkloosheid (% beroepsbevolking)	4,0	4,3	5,5	4,7	7,7
	1972-2002	2002-2040	2002-2040	2002-2040	2002-2040
Bevolkingstoename 2002/2040 (miljoen personen)					
- door natuurlijke aanwas	2,0	1,5	1,2	0,2	-0,7
- netto buitenlandse migratie	1,2	2,0	1,5	0,8	0,2
	Jaarlijkse groei (%)				
Bevolkingsgroei	0,7	0,5	0,4	0,2	0,0
15 - 65 jaar	0,9	0,2	0,1	-0,2	-0,4
Arbeidsaanbod	1,1	0,4	0,1	0,0	-0,4
Werkgelegenheid	0,9	0,4	0,1	0,0	-0,5

Spreiding buitenlandse migranten

Hoe spreiden die buitenlandse migranten zich over Nederland? Om die vraag te kunnen beantwoorden, is het belangrijk om te weten wat de achtergrond van de migranten is. In de marktgerichte scenario's (Global Economy en Transatlantic Market) gaat het in belangrijke mate om (relatief hoog opgeleide) arbeidsmigrant en het lijkt aannemelijk dat deze zich over het hele land verspreiden. Ze zullen zich echter meer dan gemiddeld vestigen in dynamische gebieden met hoge banengroei (Overgangszone). In het scenario Strong Europe zijn de buitenlandse migranten overwegend gezinsmigrant waarvan we kunnen aannemen dat zij zich vooral verspreiden zoals de huidige niet-westerse migrantenbevolking en dat ze zich derhalve zullen concentreren in de grote steden. We nemen aan dat asielmigrant zich over het hele land verspreiden.

Tabel 4.2 Regionale bevolkingsgroei naar landsdeel in de vier scenario's.

	Global Economy		Strong Europe		Transatlantic Market		Regional Communities				
	72-82	82-92	92-02	02-20	20-40	02-20	20-40	02-20	20-40		
<i>% per jaar</i>											
Nederland	0,71	0,63	0,63	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	0,0	0,2	-0,2
Randstad	0,36	0,66	0,56	0,5	0,4	0,6	0,4	0,3	-0,1	0,2	-0,3
Overgangszone	1,27	1,03	0,89	0,8	0,6	0,6	0,4	0,5	0,1	0,2	-0,2
Overig Nederland	0,78	0,18	0,45	0,5	0,5	0,4	0,3	0,2	0,0	0,1	-0,2

Tabel 4.3 Bevolkingsomvang naar landsdeel in de vier scenario's.

	Global Economy		Strong Europe		Transatlantic Market		Regional Communities		
	2002	2020	2040	2020	2040	2020	2040	2020	2040
<i>Miljoen personen</i>									
Nederland	16,2	18,0	19,7	17,7	18,9	17,0	17,1	16,5	15,8
Randstad	7,2	7,9	8,5	7,9	8,5	7,4	7,4	7,3	6,9
Overgangszone	4,7	5,4	6,1	5,2	5,5	5,1	5,2	4,9	4,7
Overig Nederland	4,3	4,7	5,1	4,6	4,9	4,5	4,5	4,3	4,2

Spreiding natuurlijke aanwas

De spreiding van de natuurlijke aanwas hangt sterk samen met de regionale leeftijdsopbouw en de huishoudensamenstelling. In de Overgangszone wonen relatief meer jonge gezinnen. Aan de andere kant vergrijzen de Randstad en delen van Overig Nederland sneller. In alle scenario's zal de natuurlijke aanwas in de Overgangszone daarom boven het nationale gemiddelde liggen en in de Randstad eronder.

Binnenlandse migratie

Bij de binnenlandse migratie wordt ervan uitgegaan dat de omvangrijke netto migratie vanuit de Randstad naar de Overgangszone die we in het verleden hebben gezien, zich zal voortzetten. Bij hogere bevolkingsgroei en voortzetting van het ruimtelijk beleid zal men relatief meer woningbouwlocaties ontwikkelen in de regio's met een lagere

bevolkingsdichtheid bij de Randstad. Deze uitschuif zal op termijn ook de aangrenzende gebieden in Overig Nederland bereiken. De omvang van de migratie uit de Randstad varieert wel per scenario, afhankelijk van de groei van het inkomen per hoofd en de stijging van de bevolkingsdruk in de Randstad. De mogelijkheden en de behoefte om ruim te wonen spelen daarbij een rol. Ook is in deze studie aangenomen dat de regionale spreiding van nieuwbouw van woningen een voortgaande uitstroom uit de Randstad mogelijk maakt.

Spreiding bevolkingsgroei

De spreiding van de natuurlijke aanwas en de richting van binnenlandse en buitenlandse migratiestromen leiden ertoe dat in de marktgerichte scenario's (*Global Economy* en *Transatlantic Market*) de bevolking in de Overgangszone het snelst groeit. In *Strong Europe* is de groei in de Randstad en de Overgangszone bijna gelijk. In *Regional Communities* groeit de bevolking nationaal gezien gemiddeld niet en verschillen de landsdelen nauwelijks in ontwikkeling.

Arbeidsparticipatie

De arbeidsparticipatie laat een geleidelijke stijging zien, die voor rekening komt van een beperkt aantal leeftijdsgroepen, waaronder vooral vrouwen boven de 35. Dit lijkt een algemene maatschappelijke ontwikkeling die zich in alle regio's in gelijke mate zal voordoen. Samenstellingseffecten kunnen tot wat meer stijging leiden in Overig Nederland, waar de participatie bij deze groep nog wat achterloopt. Daarnaast neemt in de marktgerichte scenario's de participatie bij mannen boven de 55 meer toe. Bij de andere leeftijdsgroepen zijn de verschillen tussen de scenario's maar klein.

Werkgelegenheid

De regionale werkgelegenheidsontwikkeling wordt slechts in beperkte mate bepaald door de sectorstructuur, dat gebeurt vooral door de toename van de beroepsbevolking. Als de beroepsbevolking groeit, wordt de lokale arbeidsmarkt ruimer, wat de regio aantrekkelijk maakt als vestigingsplaats voor nieuwe bedrijven. Daarnaast zal in regio's waar de bevolking snel toeneemt de vraag naar consumentendiensten, zoals banken, detailhandel en zorg, eveneens meer toenemen. In de dienstensector groeit de werkgelegenheid in alle scenario's, een groei die doorgaans het grootst is in de Overgangszone. De werkgelegenheid in landbouw en industrie neemt daarentegen in alle scenario's fors af. Die daling treedt voor beide sectoren in alle landsdelen op, maar is het sterkst in de Randstad.

Tabel 4.4 Regionale arbeidsmarktontwikkelingen naar landsdeel in de vier scenario's (niveau eindjaar).

	Global Economy		Strong Europe		Transatlantic Market		Regional Communities		
	02-20	21-40	02-20	21-40	02-20	21-40	02-20	21-40	
Werkgelegenheid									
	Gemiddelde groei per jaar (%)								
Nederland	0,7	0,2	0,1	0,0	0,3	-0,3	-0,3	-0,6	
Randstad	0,5	0,2	0,0	0,1	0,0	-0,3	-0,5	-0,6	
Overgangszone	0,9	0,1	0,3	-0,1	0,5	-0,3	-0,1	-0,7	
Overig Nederland	0,7	0,1	0,2	-0,2	0,3	-0,4	-0,2	-0,7	
Beroepsbevolking									
Nederland	0,7	0,2	0,3	-0,1	0,3	-0,3	-0,1	-0,6	
Randstad	0,6	0,1	0,3	-0,1	0,2	-0,4	-0,2	-0,7	
Overgangszone	1,0	0,3	0,4	-0,1	0,6	-0,3	0,0	-0,6	
Overig Nederland	0,8	0,2	0,3	-0,1	0,4	-0,3	0,0	-0,6	
	2002	2020	2040	2020	2040	2020	2040	2020	2040
Participatiegraad (15-64 jaar)									
	% van de beroepsbevolking in het eindjaar								
Nederland	69,0	74	74	70	69	72	72	69	68
Randstad	71,1	75	75	71	70	74	74	70	69
Overgangszone	69,7	74	74	70	69	73	73	69	68
Overig Nederland	65,4	71	72	68	67	70	70	66	66
Netto pendel over landsdeelgrens									
Nederland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Randstad	3,9	4,1	6,0	2,3	2,7	3,3	4,7	2,5	3,5
Overgangszone	-4,5	-4,1	-5,7	-2,1	-2,1	-3,3	-4,2	-2,1	-2,7
Overig Nederland	-1,8	-2,3	-3,5	-1,8	-2,6	-1,9	-3,1	-2,0	-3,1
Werkloosheid									
Nederland	4,0	4,2	4,3	6,4	5,5	5,0	4,7	7,2	7,7
Randstad	3,9	5,1	4,3	7,6	5,4	5,8	4,6	7,6	7,0
Overgangszone	3,4	3,3	4,0	5,3	5,4	4,0	4,5	6,6	8,0
Overig Nederland	4,7	3,8	4,5	5,7	5,8	4,5	5,2	7,0	8,4

Werkloosheid

Een deel van de beroepsbevolking blijft werkloos. Het werkloosheidspercentage blijkt al langere tijd iets hoger te liggen in Overig Nederland, vooral in de noordelijke provincies. De mogelijke oorzaken zijn maar ten dele terug te voeren op verschillen in samenstelling naar leeftijd en opleidingsniveau. Het gemiddelde opleidingsniveau in het Noorden is wat lager, hetgeen leidt tot een wat hogere werkloosheid. In alle scenario's wordt verondersteld dat hogere regionale werkloosheid op de langere termijn tot wat extra uitgaande pendel zal leiden. Daardoor worden de regionale werkloosheidsverschillen op termijn relatief kleiner.

Pendelbereidheid

De pendelbereidheid zal in alle scenario's verder toenemen. De gemiddelde woon-werkafstand stijgt namelijk al sinds lange tijd (Ekamper en Van Wissen, 2000)⁴. Vooral hoger opgeleiden en tweeverdieners pendelen over grotere afstand. Het meeste woon-werkverkeer blijft zich echter binnen het COROP-gebied afspelen of tussen nabijgelegen COROP-gebieden. De groei van het woonwerkverkeer heeft dus weinig effect op de netto vervoersstromen tussen landsdelen.

⁴ Volgens deze auteurs nam de gemiddelde pendelafstand tussen 1980 en 1997 toe van 14,2 km naar 17,3 km.